

**Інститут мовознавства ім. О. О. Потебні НАН України
Українське бюро лінгвістичних експертиз НАН України**

**Мова і війна:
динаміка мовної системи
і мовна політика**

Київ
2024

УДК 81'3
ББК 81
DOI: 10.61913/burago-publishing-house-23.6

Відповідальний редактор: **Б.М. Ажнюк**

Рецензенти: **Г.П. Мацюк, В.П. Пономаренко**

Рекомендовано до друку вченою радою Інституту мовознавства ім. О. О. Потебні НАН України (протокол № 5 від 04.04.2024 р.).

Мова і війна: динаміка мовної системи і мовна політика. Монографія.
К. : Видавничий дім Дмитра Бураго, 2024. 616 с.

ISBN 978-966-489-678-5

Війна як особливий соціальний контекст впливає на когнітивну діяльність людей і виражальні засоби української мови. Воєнне протистояння насамперед актуалізує експресивно-оцінні номінації. В українському публічному просторі актуальною ідеологемою, що справляє вплив на лінгвопрагматичні параметри мовлення, стало екзистенційне заперечення ворога. Воно продиктоване загрозою, що нависла над існуванням української держави й самого українства як етнополітичного концепту. Унікальним з перспективи довоєнних часів явищем є широке використання в публічному просторі вульгаризмів і обценізмів по відношенню до держави-агресора, її політичного керівництва, армії і т. ін.

У монографії висвітлюються також питання, пов'язані з проблемами імплементації Україною міжнародних зобов'язань у сфері мовної політики, та застосування лінгвістичної теорії для розв'язання завдань лінгвоюридичного характеру, зокрема аналізу використання мови для вчинення злочинів проти основ національної безпеки, таких як виправдовування дій держави-агресора, заклики до посягання на територіальну цілісність України і т. ін.

ISBN 978-966-489-678-5

© Інститут мовознавства ім. О. О. Потебні
НАН України, 2024

ЗМІСТ

1. <i>Богдан Ажнюк</i> . Мовне життя в координатах воєнних наративів	4
2. <i>Олександр Тараненко</i> . Російсько-українська війна і українська мова	12
3. <i>Богдан Ажнюк</i> . Семіотичне конструювання публічного простору: війна і мова ...	88
4. <i>Віктор Брицин</i> . Мова в час війни: функціонування й мовні проскрипції	123
5. <i>Міхаель Мозер</i> . Європейська хартія регіональних або міноритарних мов під час російської війни в Україні	190
6. <i>Галина Яворська</i> . Дискурс війни (кілька методологічних питань)	211
7. <i>Надія Кісс, Іванна Цар</i> . Кримські татари в умовах війни та вимушеної міграції: мовна політика та мовна поведінка	229
8. <i>Тетяна Черниш, Сергій Єрмоленко</i> . Науки й дисципліни історико-філологічного циклу в добу великої війни	267
9. <i>Леся Ажнюк</i> . Вербальний злочин як об'єкт лінгвістичної експертизи	309
10. <i>Laada Bilaniuk</i> . Subtitles and standards: Language ideologies in Ukrainian news videos on social media	362
11. <i>Тетяна Кузнєцова</i> . Мовні атитюди в українському дискурсі (2014–2023 рр.)	383
12. <i>Оксана Михальчук</i> . Мова і територія: соціолінгвістичні параметри мовної ідентичності	411
13. <i>Леся Мушкетик</i> . Питання мови та освіти у середовищі нацменшин Угорщини .	454
14. <i>Тетяна Космеда</i> . Тенденції в перейменуванні товарних знаків у період російсько-української війни: мовний «смак» епохи і її «несмак»	476
15. <i>Тетяна Полякова</i> . Лексема <i>майдан</i> у суспільно-політичному дискурсі: історія функціонування, сучасна динаміка, передвоєнний період	509
16. <i>Аліна Гончаренко</i> . Псевдоросіянізми в українській мові	565

Тетяна КУЗНЄЦОВА

Інститут славістики Університету ім. Карла фон Осецького,
Ольденбург, Німеччина;
Київський університет імені Бориса Грінченка, Київ, Україна
Електронна пошта: arnautova.tv@gmail.com
<https://orcid.org/0000-0003-4635-0922>

МОВНІ АТИТЮДИ В УКРАЇНСЬКОМУ МЕДІАДИСКУРСІ (2014-2023)

До постановки проблеми.

Давно вже визнано, що мовне ставлення – один із маркерів змін як у міжгрупових стосунках, так і в державній мовній політиці. За слушним зауваженням М. Драгоевич, викликані мовні установки можуть мати безліч поведінкових наслідків, причому негативні установки зазвичай сприяють упередженню, дискримінації та проблематичній соціальній взаємодії. Формування позитивного ставлення є ключовим фактором у сприйнятті мовної етнолінгвістичної життєздатності, що, у свою чергу, є стійким показником збереження мови [Dragojevic 2017].

Ставлення до мови відіграє значну роль у підтримці, розвитку, збереженні мови або, навпаки, її занепаді чи навіть зникненні. Воно здатне визначити стан стійкості самої мови в певний проміжок часу і передбачити її становище в майбутньому.

У зв'язку з цим проблема визначення ставлення до мови / мовних варіантів / мовних стилів є досить актуальною й привертає увагу багатьох науковців. На сьогодні існують різноманітні підходи й аспекти дослідження мовних атитюдів (див. огляд підходів до вивчення проблеми, наприклад: [Dragojevic 2021]). Як правило, мовне ставлення досліджується через соціолінгвістичний аналіз мовної поведінки, мовної ситуації в регіоні / країні, мовної політики в цілому, що сприяє виявленню безпосередніх оцінних характеристик тих чи інших мовних кодів, з'ясуванню їх статусу, престижності / неprestижності тощо (див.,

наприклад: [Preston 1999; Garrett 2010; Vessey 2016; Hentschel, Zeller 2016; Гентшель, Целлер, 2017; Zeller 2022].

Більшість дослідників визначають ставлення до мови, або атитюди, як оцінки соціальних об'єктів за ознаками: добре – погано, приємно – неприємно, позитивний – негативний [Ajzen 2001 : 52; Petty, Wegener, Fabrigar 1995 : 48], як відчуття, які мають люди стосовно мов [Oppenheim 1982; Crystal 2000 : 215]. У деяких дослідженнях мовні атитюди розглядаються як емоційні реакції [Greenwald 1989] або як спеціальний тип знань, наповнений насамперед оцінним чи афективним змістом [Kruglanski 1989], як схильність діяти певним чином [Triandis 1999].

У будь-якому разі атитюди є оцінним феноменом, що вирізняється своєю здатністю засвоюватися (а не передаватися у спадок), постійно виявлятися у певний проміжок часу, розпізнаватися через інтерпретацію, зумовлювати певну дію стосовно свого об'єкта (див. про це: [Dawes 1972 : 15–16]).

Ставлення до мови залежить від впливу багатьох соціокультурних чинників, серед яких в інформаційному суспільстві досить вагомими є масмедіа. Під час інтенсифікації глобалізаційних процесів та інформаційних потоків зростає їх потужність впливу на людину. До того ж сьогодні масмедіа як основне джерело знань для більшої частини суспільства набувають статусу соціальної цінності. Акумулюючи систему морально-етичних домінант, які можуть «вростати» у свідомість масової аудиторії, вони не лише визначають ціннісні пріоритети суспільства, а й змінюють їх. Тобто їх можна визнати особливим аксіологічно-інформаційним механізмом, що транслює, адресує й за певних умов змінює цінності, ставлення до них у суспільстві [Кузнєцова 2009 : 6–7].

Сучасний масмедійний простір, з одного боку, можна назвати умовним лакмусовим папірцем, що відображає певні суспільні погляди, настрої суспільства, ставлення щодо певних явищ, дій, процесів, а з іншого – детермінантом змін цих поглядів і оцінок. Адже споживачі інформації шукають, приймають рішення та діють не лише відповідно до своїх переконань,

а й відповідно до ідей, що їх поширюють ЗМІ. Тобто, подаючи ту чи іншу інформацію, медіа не лише відображають атитюди, а й спроможні впливати на їх формування. З огляду на це вважаємо актуальним дослідження масмедійного простору як середовища, що відображає, тиражує і за певних умов змінює й формує ставлення до мов.

У центрі нашої уваги – мовні атитюди в медіадискурсі Одеси. Комунікативні особливості цього південного регіону України (насамперед його багатокодовість; зросійщення за часи Радянського Союзу, внаслідок чого російська мова досить тривалий час була комунікативно потужною у різних сферах; наявність активної проросійської пропаганди, яка не одне десятиліття втручалася як політично, так і медійно в життя українського соціуму) зумовлюють особливий інтерес до вивчення проблеми репрезентації ставлення до державної мови в ЗМІ.

З метою визначення основних установок щодо ставлення до української мови в масмедійному просторі до і після широкомасштабного вторгнення росії в Україну нами було проведено контент-аналіз популярних одеських⁴⁹ інтернет-видань за період 2014-початок 2023 рр., а саме: «048.ua», «Взгляд из Одессы», «Думська», «Одесса-медиа», «Odessa.online», «Odesa1.com», Одесская жизнь, «Odessit.in.ua», «Правда за Одессу», «Таймер»⁵⁰, «UCIonline».

Увага саме до інтернет-видань зумовлена насамперед їхньою популярністю серед читацької аудиторії та довірою до них. Зокрема, згідно з проведеним дослідженням InMind на замовлення міжнародної організації Internews, що реалізує «Медійну програму в Україні» за фінансової підтримки Агентства США з міжнародного розвитку (USAID) «Українські медіа: ставлення та довіра у 2022 році», в Одесі інтернет-виданням довіряє найбільше споживачів: 39% довіряють регіональним каналам у соцмережах, 49% – регіональним сайтам, 22% – регіональному телебаченню [USAID-Internews 2022].

---

⁴⁹ Ми наводимо назви онлайн-видань тими мовами, якими вони представлені в онлайн-просторі.

⁵⁰ З 27 лютого 2022 р. це видання не функціонує.

У центрі нашої уваги – масмедійні матеріали, в яких були наявні репрезентанти понять «українська мова» / «український язык», «російська мова» / «русский язык». Нас цікавили насамперед ті контексти, в яких виявлялося ставлення до української мови. Вибірка масиву аналізованих матеріалів, де було репрезентовано зазначені поняття, побудована за принципом суцільної. Всього було проаналізовано понад 700 масмедійних матеріалів. У цьому дослідженні використовувався якісний підхід, що дозволив визначити основні моделі ставлення до української мови та україномовної поведінки в цілому, тиражовані ЗМІ протягом зазначеного періоду.

Варто зазначити, що до аналізу були залучені всі матеріали, виявлені нами у ході дослідження, навіть і з тих видань, які після 24 лютого 2022 року з певних причини (фінансових, політичних) припинили свою діяльність. Зокрема, найбільш гучним прикладом стало закриття видання «Таймер», у публікаціях якого найактивніше виявлялися проросійські меседжі, проросійська пропаганда, мова ворожнечі. Наприкінці лютого 2022 року проти головного редактора цього видання Юрія Ткачова було порушено кримінальне провадження за статтями КК про державну зраду, замах на недоторканність України та перешкоджання діяльності Збройних сил України. На сьогодні «Таймер» припинив свою діяльність. Проте у ході дослідження нами були виявлені різноманітні проросійські пропагандистські наративи (аналіз яких представлено й в інших дослідженнях, як-от: [Моніторинг (про)російської дезінформації 2020]), які тривалий час тиражувало це видання. Тому, незважаючи на те, що на сьогодні «Таймер» не функціонує і немає можливості на його сайті переглянути виявлені нами раніше кейси, ми залишаємо їх для аналізу.

Ставлення до мови в медіа есплікується переважно кількома шляхами: 1) за допомогою мовних засобів – використанням насамперед певних оціночних слів та виразів стосовно мови; обраних для публікації цитат (висловів героїв матеріалу, експертів тощо); 2) безпосередньо тиражованим масмедійним контентом, розставленими акцентами при висвітленні певних подій / проблем / явищ.

Проведене дослідження дозволило визначити основні моделі ставлення до української мови в аналізованих медіа через дихотомію «свій» – «чужий», що змінювала як інтенсивність свого вияву, так і власне наповнення. Умовно датою зміни цієї дихотомії можна виокремити початок широкомасштабного вторгнення росії в Україну. Саме до 24 лютого 2022 року і після виявляться різні моделі ставлення до української мови в медіапросторі Одеси.

Мовні атитюди в одеських медіа до широкомасштабного вторгнення РФ

Протягом 2014–2021 рр. в одеських медіа спостерігалася тенденція репрезентації амбівалентного ставлення (як позитивного, так і негативного) до української мови, що виявлялося насамперед через тиражування інформації як щодо підтримки державної мовної політики, спрямованої на розвиток української мови, так і її критики, що відбувалося, як правило, у негативно-оцінному контексті. Така оцінна розбіжність у подачі матеріалів зумовлена насамперед редакційною політикою видання та політичними поглядами його власників. Адже медіа при висвітленні різноманітних подій та явищ спираються на точки зору, яких вони дотримуються; відображають події та явища з певних політичних, соціальних, ціннісних позицій.

Позитивне ставлення до української мови формувалося завдяки контекстам, у яких розглядалася проблема розширення сфер функціонування української мови. За нашими даними, це були окремі публікації, які стосувалися розгляду й аналізу проблемних питань мовної політики, які поширювали інформацію щодо україномовної поведінки певних діячів та активістів регіону, певних україномовних культурних заходів тощо, як-от:

Чому не підлягають сумніву жорсткі заходи з відродження івриту в Ізраїлі, а закон про українську мову в Україні заперечується? (Думська. 27.01.2017);

За що ми любимо її, або Чим славиться українська мова (Одесса-медиа. 9.11.2021);

Саакашвили в Одессе учит украинский язык (Взгляд из Одессы. 9.11.2015);

Патриотический флэш-моб: один день в неделю «Думская.TV» – на украинском!
(Думська. 2.06.2015);

18-й радіодиктант єдності: одеситів закликають долучитися до мовного флешмобу»
(Думська. 9.11.2018).

Варто зазначити, що позитивне ставлення до мови виявлялося радше хаотично, ситуативно. У ході аналізу масмедійних матеріалів не було виявлено цілеспрямованої тенденції поширення контекстів, які б послідовно трансливали переконання в тому, що україномовність кожного українця є нормою, а сама українська мова – престижна.

Натомість негативне ставлення до української мови виявлялося більш виразно та активніше. Негативні атиitudи були наявні насамперед у тих медіа, які підтримували російськомовну політику і, відповідно, тиражували проросійські наративи. Їх російськомовна спрямованість, на наш погляд, значною мірою сформована тривалою прокремлівською політикою, яка особливо виразно просувалася в південному регіоні України.

Варто нагадати, що Одеса історично сформована як багатонаціональне й відповідно багатомовне місто. Проте тривала русифікаторська політика СРСР в багатонаціональній Одесі зіграла значну роль у підвищенні статусу російської мови як мови міжнаціонального спілкування, що й зумовило її пріоритет в усіх сферах життя міста⁵¹. Варто згадати Закон України «Про засади державної мовної політики», ухвалений з істотними порушеннями Верховною Радою у 2012 році, згідно з яким російська мова отримала статус регіональної в Луганській, Донецькій, Дніпропетровській, Миколаївській, Харківській, Херсонській, Одеській та Запорізькій областях. Це обмежувало вживання української мови й сприяло подальшій русифікації регіонів.

Русифікаторські мовні практики значною мірою підтримували й органи місцевого самоврядування Одеси. Зокрема Одеська міськрада на виконання

---

⁵¹ Проте не варто забувати, що культурна вага української мови в Одесі завжди була питомою (див., напр.: [Півторак 2022]).

Закону «Про засади державної мовної політики» у 2012 р. затверджувала російську мову регіональною й дозволяла її використання в діловодстві, навчальних і культурних закладах тощо. Хоча ще до прийняття цього закону, у 2011р., мерія ухвалювала «Програму збереження та розвитку російської мови в Одесі на 2011–2015 рр.». Загальноукраїнські медіа писали, що це *«рішення було ухвалене на сесії міськради під оплески депутатів»* (Українська правда. 9.04.2011). *«Я щасливий, що програма підтримки російської мови в Одесі почала втілюватися в життя»,* – заявив мер Одеси Олексій Костусев. – *Гроші будуть витрачені на закупівлю російських підручників і книжок для шкіл і бібліотек, а також на заснування премій та проведення заходів, що пропагують російську мову»* (Там само).

Причому мер Одеси Олексій Костусев (який обіймав цю посаду протягом 2010–2013 р.) був досить яскравим противником українізації Одеси. Це саме він ініціював зменшення україномовних шкіл в Одесі, запровадив російськомовне діловодство в мерії, про що неодноразово писали медіа: *«Мер Одеси Олексій Костусев запропонував спілкуватися російською на першому засіданні нового виконавчого комітету Одеської міськради. Він попросив прийняти російську мову мовою спілкування в ході проведення засідання. Депутати одноголосно ухвалили рішення. До того ж мер зажадав, щоб документи міському голові подавали також виключно російською»* (Zahid.net. 10.12.2010).

Саме він у 2011 році потрапляє в топ-5 найодіозніших українофобів часів Незалежності України. За словами Юрія Анруховича, *«мер Одеси Костусев <...> вільне космополітичне місто перетворює на російське захоlustя»* (УНІАН. 5.10.2013).

Тому цілком зрозуміло, як під тиском такої проросійської влади досить активно змінювалася мовна політика в соціокультурному та інформаційному просторі Одеси⁵².

---

⁵² Варто зазначити, що скасування рішення Одеської обласної ради про визначення в Одеській області російської мови як регіональної відбулося лише в 2020 році (згідно з рішенням Одеського окружного адміністративного суду від 3.12.2020: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/93264920>).

У бік україномовності ситуація почала змінюватися лише з 2014-го –року російського збройного вторгнення в Крим та початку війни на сході України. Поступово і виразно це простежувалося насамперед в освітньому просторі. Наприклад, в Одесі тоді російську мову для навчання своїх дітей вибрали 51% батьків, українську – 49%; у 2015 році – відповідно 44% і 56%; у 2017 році вже 41% і 59%. У 2018 році Олени Буйневіч, директорка департаменту освіти і науки Одеської міськради, заявила, що батьки понад 9,4 тисячі дітей (83% від загальної кількості першокласників) виявили бажання, щоб їхні діти здобували в Одесі освіту в класах з українською мовою навчання. У 2022–2023 навчальному році, за словами директора департаменту освіти і науки Одеської обласної військової адміністрації Олександр Лончак, на Одещині взагалі не викладатимуть російську мову та літературу (Україна молода. 11.08.2022).

Щодо масмедійного простору, то досить значна кількість одеських медіа відіграла істотну роль у просуванні російськомовної політики (можливо, навіть і не підозрюючи це). Навіть сам факт про те, що серед одеських онлайн-видань україномовним до 2019 року був лише «ІзбірКом», може свідчити про певну позицію цих видань стосовно мовної політики й державної мови зокрема.

На виконання Ст. 30 Закону України «Про забезпечення функціонування української мови як державної» від 25.04.2019 № 2704-VIII на українську мову повинні були перейти всі медіа. Але під час дослідження виявляємо, що деякі з них залишаються й досі російськомовними, деякі – умовно двомовними (з переходом за умовчужанням на російськомовну версію; при цьому у деяких виданнях україномовними є лише заголовки, а всі тексти подано російською мовою). Так, суто російськомовними є «Правда за Одессу». Видання «Odessit.in.ua» в цілому російськомовне, не має офіційної україномовної версії, лише подекуди публікує новини українською мовою. «Одесская жизнь» стало двомовним виданням лише після широкомасштабного вторгнення РФ (детальний аналіз дотримання мовного закону онлайн-виданнями Одещини див., наприклад: [Як одеські інтернет-медіа дотримуються мовного закону 2022]).

Що ж до висвітлення «мовного питання», то ця тема виявилася особливо «дражливою» для таких видань, як «Таймер», «Правда за Одессу», які часто висвітлювали її у негативно-оцінному аспекті.

Досить «болюче» ці медіа реагували насамперед на зміни в державній політиці стосовно мовного питання, згідно з яким зміцнювалися позиції державної мови. Як правило, вони подавали викривлену інформацію про те, що російська мова є рідною мовою майже для всіх жителів Одеси, державну мовну політику називали політикою радикалів-ксенофобів:

Виктор Баранский: «Вернем Одессе родной язык!»: Закон, который предусматривает переход средних школ на украинский язык, приняли еще в 2017 году, и реформа эта продолжается по сей день. С сентября 2020 года абсолютно все русскоязычные школы перешли на украинский язык обучения. Родной для 95% одесситов русский язык теперь официально считается языком национальных меньшинств, при этом он был лишен даже присущих другим языковым группам привилегий (Правда за Одессу. 15.10.2020);

В Украине продолжается политика дискриминации языковых и культурных прав граждан, начатая еще во времена Порошенко. Зеленский не нашел в себе сил выполнить обещанное на выборах и стал на сторону радикалов-ксенофобов (Правда за Одессу. 18.01.2021).

Думка про російськомовність Одеси, її регіональну особливість у мовному та культурному питанні (як «особливий регіон, в якому живуть люди не козацького походження», в якому «своєю» є російська культура і мова, а українськість не вважається характерною ознакою) послідовно просувалася через медіа в масову свідомість. При цьому часто зіштовхувалися поняття «українська культура» та «російська культура», навішувалися ярлики щодо престижності, вишуканості саме російської мови. Так, у матеріалі «*“Садок вишневий” VS “свиня тупорила” или как уродуют украинский язык и сознание в школе*» (УСІonline. 26.01.2016) автор протиставляє постаті Тараса Шевченка та Олександра Пушкіна, навішуючи на них відповідно негативно- та позитивно-

оцінні ярлики, як-от: «о самом Шевченко, тяжеловесном для 5–7-летних детей (ведь это вам не жизнеутверждающий Пушкин)...».

При цьому досить часто журналісти намагаються виправдовувати мовну «інакшість» одеського регіону через протиставлення його західноукраїнському. Так, у матеріалі «Чему учат одесских детей?», опублікованому у виданні «Думська», автор, критикуючи україномовний контент дитячого журналу «Світ дитини» за розміщення матеріалів про воїнів УПА (Української повстанської армії), пояснює: «А ведь мы находимся не на Западной Украине, это предлагают читать нашим, одесским детям...» (Думська. 30.08.2009).

Як бачимо, в аналізованому медіадискурсі підтримуються стереотипні розподіли (насамперед за мовним принципом) жителів Півдня та Заходу, що, у свою чергу, сприяло створенню образу України як зони міжмовної ворожнечі на різних територіях. Підсилювали цей стереотип і матеріали, в яких порушувалися проблеми так званої «дискримінації» російської мови, утискання прав російськомовного населення⁵³, що штучно роздмухувало вигадані проблеми, як-от:

Одесский облсовет обратится к Зеленскому с просьбой не допустить «дискриминацию по языковому признаку» (УСІonline. 12.06.2019);

Русскоязычным не оставят выбора (Odessa1.com. 4.10.2019);

Принуждение к украинизации (Odessa1.com. 23.01.2017);

Украинцы просят Зеленского остановить языковую дискриминацию (Правда за Одессу. 6.11.2020);

«Яблоко раздора»: Наши современные «боги» очередной раз пытаются раскатать ситуацию путём принятия не только новых тарифов ЖКХ, но и какого уже по счёту

---

⁵³ Неодноразові місії міжнародних організацій, різноманітні соціологічні дослідження щодо задоволення потреб у навчанні, інформації та представництві не виявляли фактів порушення прав російськомовного населення України або загрози їх порушення (див., наприклад: [International Alert 2017]).

Закона о языке и вступления в силу с 16 января 2021 статьи 30-й о переходе на украинский язык в сфере обслуживания; Всё это буйство красок национализма в Украине расцвело после 2014 года. Помните – «Армія. Мова. Віра» (Правда за Одессу. 15.01.2021);

Вступление в силу некоторых положений «языкового закона» поставило ни в чем не повинных одесситов перед навязанной необходимостью изучения мовы (Правда за Одессу. 25.02.2021).

Поширюючи наративи щодо російськомовності регіону, деякі медіа досить болісно реагували на підтримку україномовної політики. Так, у матеріалі *«Стараниями Львовского активиста русский язык лишился статуса регионального в Одессе»* (Правда за Одессу. 1.09.2020) автор наводить опубліковану з цього питання позицію головного редактора онлайн-видання «Таймер», відомого російського пропагандиста, який відкрито закликає до супротиву проти українізації:

Хотите и дальше быть «русскоязычным» украинцем? Отлично. У этих ребят готовы для вас новые, еще зазорные унижения. Привыкайте к прохладе чужой слюны на своем лице. Или можете просто осознать уродство этого искусственного термина и просто сказать, что вы – русские, чья родная земля волею судеб, хитрых планов и геополитических раскладов отдана под оккупацию политическим украинцам. И что вы к этому уродству не имеете отношения (Правда за Одессу. 1.09.2020).

З чіткою вираженою позицією неприйняття мовних законопроектів виступали й інші видання, занурюючи саму проблему мовного питання в негативно-оцінні контексти, як-от: *«Страсти по языку, или Украинская привычка наступать на грабли»* (048. 21.01.2017); *«Украинский “Шпрехенфюрер”⁵⁴ задумал переименовать Южный»* (Правда за Одессу 4.11.2021).

---

⁵⁴ Ярлик «Украинский «Шпрехенфюрер» стосовно мовного омбудсмена тривалий час знаходить свій вияв у багатьох російських виданнях та публіках.

Мовна проблематика у багатьох виданнях часто розглядалася у контексті мовних скандалів, де основним інцидентом виявлялося небажання героїв матеріалу говорити / переходити на українську / сприймати українське мовлення в цілому. Журналісти при цьому досить активно використовували маніпулятивні технології, створюючи «гучні» заголовки, як-от:

Языковой скандал: директор одесского детсада заявила, что ей не нужен украинский язык (УСІonline. 17.01.2019);

ДТП на Львовской: отцом виновницы оказался бизнесмен, напавший на девушку за украинский язык (УСІonline. 12.07.2018);

Жертва языкового конфликта: Директор детского сада была вынуждена уволиться после того, как ее разговор с украиноязычным родителем выложили в сеть. <...> Игорь Девбич сообщил в Facebook, что директор детсада №138 считает украинский язык необязательным в ее работе, садик, которым она руководит, – «двуязычное заведение», а все праздники в украиноязычных группах проходят только на русском языке, потому что «в нашем регионе это невозможно» (Odessa1.com. 18.01.2019);

Вопиющий случай в Одессе: женщину и мужчину избили за украинский язык (Одесская жизнь. 15.09.2014).

Активно транслюючи інформацію про мовні конфлікти, журналісти, як правило, використовували цитування негативно-оцінних висловлювань героїв матеріалу стосовно української мови / української культури без коментарів, що сприяє просуванню в масову свідомість негативно оцінних наративів про Україну в цілому. Наприклад:

Одесский таксист неадекватно отреагировал на украинский язык: пообещал реванш»: «С ведущей торжественных церемоний Одесского кинофестиваля известной киевской журналисткой Яниной Соколовой произошел инцидент в одесском такси. «Водитель одесского такси неадекватно отреагировал на украинскую речь Соколовой фразой: «Ну что, фашисты, пострадали мы из-за вас. Теперь будет реванш», чем весьма озадачил

пассажиру, если не сказать больше. Янина ответила, что он не понимает кто фашист, а кто нет. В свою очередь водитель попросил говорить с ним на том языке, на котором «привык говорить народ в этом городе (Взгляд из Одессы. 24.07.2019);

«Ты не в Украине»: клиент в Одессе «наехал» на продавца из-за языка: Да ты не в Украине, ты в Одессе, друг. Одесситы имеют право говорить на русском (UCIonline. 9.07.2022).

Досить гучними в інформаційному просторі України виявилися опубліковані багатьма ЗМІ у жовтні 2020 року кейси про звільнення вчительки малювання, яка принижувала свою ученицю за україномовну поведінку:

Учительницу рисования одесской гимназии №4 Раису Пироговскую уволят за украинофобию – она унижала ученицу пятого класса, кричала на нее и довела до слез из-за того, что та разговаривает на украинском языке. <....> Учительницу вывело из себя то, что пятиклассница Леся ответила ей на украинском языке. Она накричала на ребенка, довела девочку до слез и сказала, что та «считает себя выше других, потому что говорит на украинском языке». «Не реви, все, и отвечай в следующий раз лучше. Но так нельзя говорить. Получается, что она выше нас. Давайте на украинском тогда все будем общаться?» – сказала преподаватель (Думська. 12.10.2020).

Загальнонаціональні видання, які відреагували на цю ситуацію, звернули увагу на передумови, які «сформували» цю ситуацію: маніпуляції мовним питанням у регіоні, підтримання ідеї «захисту російськомовних» (яка неодноразово проголошувалась президентом Росії Володимиром Путіним) деякими політичними партіями в Україні (зокрема «Опозиційною платформою – За життя», яка напередодні виборів навіть розмістила по місту білборди з обіцянкою «повернути Одесі – Одесу») (дет. про це див: Радіо Свобода. 21.10.2020).

Одеські медіа, які висвітлювали цей кейс, віддавали перевагу лише констатації факту. Звичайно, можна говорити про їхню формальну об'єктивність. Проте в умовах інформаційної війни, в ситуації протидії

російській пропаганді таку «німу» відстороненість журналістів, на наш погляд, можна визнати м'якою співучастю у цій пропаганді. До того ж, з огляду на те, що значна частина сучасних споживачів масмедійної інформації досі вирізняється невисоким рівнем медіаграмотності (про що засвідчують результати багатьох досліджень, див., наприклад, дослідження «Індекс медіаграмотності українців», здійсненого дослідницькою агенцією «Info Sapiens» протягом 2020–2022 рр. [Індекс медіаграмотності 2023], вважаємо за необхідне пояснювати, коментувати, ставити акценти при висвітленні інцидентів, особливо тих, які зачіпають важливі ціннісні орієнтири українців.

Деякі ЗМІ для привернення уваги виносили в заголовковий комплекс контексти з негативно оцінними характеристиками української мови на кшталт *псяча мова, теляча мова*, що вже безпосередньо виражало, а подекуди й впливало на формування відповідного ставлення до української мови:

Одесский маршрутчик пытался выгнать из автобуса девушку за «телячью мову» (048. 18.07.2017);

За «псячу мову»: в Черноморске уволили преподавателя, оскорбившего украинский язык (Думська. 17.05.2021);

«Псяча мова»: в Одесской области уволили преподавателя, который оскорбил украинский язык (048. 18.05.2021).

Ці й подібні негативно-оцінні номінанти, як правило, – цитовані висловлювання героїв матеріалу, які, з одного боку, активно використовуються в медіа для привернення уваги читацької аудиторії, підвищення клікабельності матеріалу, а з іншого – виконують роль дієвого маніпулятивного механізму. Адже тиражування таких публікацій з досить відверто провокативними заголовками здатне не лише викликати відповідні настрої серед населення, впливати на формування певних установок, а й також слугувати російській пропаганді для покликань на «повідомлення в одеських ЗМІ».

Негативне ставлення до української мови часто формувалося й шляхом «м'якої» пропаганди – тиражуванням ностальгічних матеріалів за часами СРСР. Публікації архівних фотографій Одеси та міст Одеської області часто зі старими радянськими назвами, згадування про щасливі безтурботні часи «єдиного минулого» України та росії сприяли просуванню ідеї про «братні народи», спростованню інформації про притиснення української мови в Радянські часи, пор.:

Можно «вешать лапшу» на уши только молодёжи о том, что «українська мова у Радянському Союзі була в занепаді». Но пока живо старшее поколение, оно помнит, сколько литературных журналов и газет издавалось в те годы и на украинском языке, в том числе. Я храню в архиве отца эти экземпляры периодики (Правда за Одессу. 15.01.2021).

Ці й подібні думки, як правило, висловлювали нікому не відомі експерти, так звані «блогери-очевидці». Зрозуміло, що тривалий час поза увагою масової аудиторії залишалися факти реального знищення українськості в часи СРСР. Проте сьогодні оприлюднено дані й свідчення, які підтверджують політику тотальної русифікації України. Про це ще в 1965 р. досить відверто писав український літературний критик Іван Дзюба у своєму дослідженні «Інтернаціоналізм чи русифікація?» (хоча сама робота була опублікована в Україні лише 1990 року в журналі «Вітчизна», а окремою книгою – 1998-го):

Створюється враження, що кожного разу, коли на якійсь ділянці української культури з'являються нові сили і починається якесь пожвавлення, бюрократична машина втрачає сон і спокій, аж поки не придушить це пожвавлення і поверне все до «нормального» художнього рівня;

В містах України 1958 року в українських школах навчався тільки 21% дітей (в 1926 році – 97% <...>). Але й ті школи, які називаються українськими, по суті, ними не є. Досить побувати в будь-якій «українській» школі в Києві, наприклад, щоб пересвідчитися в тому, що поза викладанням усе внутрішнє життя ведеться в них російською мовою і навіть самі вчителі по-українському «соромляться» говорити, не

кажучи вже про учнів. Отже, здебільшого це «показуха» і непотрібна театральність для цифри і «для іноземців»;

<...> нові перекладні видання здійснюються в порівняно мізерних масштабах, так що маємо тільки поодинокі книжки з світової класики [Дзюба 1998].

Тому сьогоднішні гасла деяких нікому не відомих «експертів», охочих спростувати ці дані, можуть лише зайвий раз свідчити про маніпуляцію мовним питанням, а отже, про підтримку проросійської пропаганди.

У ході нашого дослідження виявлено й наявність у масмедійному просторі виразного нарративу «українці – бандерівці», «в Україні – бандерівщина» (утворені від прізвища українського політичного діяча Степана Бандери), що визначає оцінне ставлення до всього українського. Як відомо, російська влада вже давно демонізує образ Бандери, звинувачуючи його в «радикальному націоналізмі», і використовує його для очорнення українців, яких презирливо називає «бандерівцями». Деякі одеські медіа використовували ці найменування (найчастіше – як цитування) стосовно людей з проукраїнськими поглядами, тим самим тиражуючи смисли проросійської пропаганди «українці – бандерівці», «українська мова – мова бандерівців», наприклад:

Минувшей ночью на заборе жилого дома активистки Одесского евромайдана, филолога по образованию нарисовали нацистскую свастику и написали «Тут живут бандеровцы», «Горите в аду» (Взгляд из Одессы. 19.03.2014);

На историческом факультете одни бандеровцы (Взгляд из Одессы. 24.01.2013).

Деякі ЗМІ, які транслювали інформацію про протиправні дії підтримувачів проросійської пропаганди віддавали перевагу лише констатації фактів, часто виносили в заголовковий комплекс патогенні лозунги на кшталт: «Украина – это фашизм», «Кому нужен этот украинский язык?», «На историческом факультете засели одни бандеровцы» (USI Online.com. 9.05.2013); «В Одессе преподаватель ударил и обозвал студента “бандеровской гнидой” за украинский язык» (Одесса-медиа. 18.03.2015).

Варто звернути увагу, що з 2014 року номінант «бандерівці» й похідні від нього почали поступово перетворюватися з однозначно негативних у позитивні або амбівалентні (у яких, окрім негативного значення, з'явилося й виразне позитивне), коли медіа почали тиражувати контексти про «бандерівців» як справжніх українців, патріотів, захисників України, як-от:

Шуточное видео о «бандеровцах, заполонивших» Одессу, появилось на «Ютубе». Его авторы утверждают, что «город заполонили бандеровцы, которые насаждают свои порядки». Это – ответ одесситов на лживую пропаганду российских СМИ о «несуществующих репрессиях и терроре», которым якобы подвергаются одесситы (Взгляд из Одессы. 04.03.2014);

<...> в Одессе уже никто не боится «страшных бандеровцев» (Взгляд из Одессы. 17.02.2014);

Власти боятся бандеровцев, а одесситы думают о будущем своего города (Взгляд из Одессы. 01.02.2014)

Мовні атитюди в одеських медіа після 24 лютого 2022 року

Особливо виразні зміни у ціннісній картині світу багатьох українців відбулися після масштабного вторгнення росії в Україну. Російська агресія спричинила масове відторгнення від російської мови, що засвідчують соціолінгвістичні та соціологічні дослідження, проведені у 2022 та 2023 рр. (див., наприклад: [Kulyk 2023; Немировська 2023; Сюта 2023; Соколова 2023; Шаркань 2023; Kulyk 2022; Соціологічна група «Рейтинг» 2022; USAID-Internews 2022]).

Зокрема С. Соколова, у ході дослідження мовної поведінки внутрішньо переміщених осіб в Україні та мешканців населених пунктів, які їх приймають після широкомасштабного вторгнення росії в Україну, виявляє погіршення ставлення до російської мови понад у 70% опитаних респондентів [Соколова 2023]. Г. Сюта, аналізуючи український художній та публіцистичний дискурси

2022 – початку 2023 рр., зазначає, що «війна докорінно змінила мовну поведінку українців: не тільки застимулювала рішучий перехід на українську мову, <...>, а й максимально розгерметизувала для найширших верств громадян етноідентифікаційний зміст метафори “мова – код нації”» [Сюта 2023 : 6].

Згідно з проведеними наприкінці лютого 2022 року соціологічним опитування Київського міжнародного інституту соціології, відбувся різкий перелом в ідеологічних поглядах українського суспільства щодо будь-яких символів, пов'язаних із країною-агресором. Можна спостерігати так звану «декомунізацію» та «дерусифікацію» суспільної думки. Зокрема, усе «радянське» у переважній більшості тепер сприймається як російське, а відповідно – вороже; на кінець квітня 2022 року в Україні зафіксовано найнижчий за історію спостережень показник ностальгії за розпадом СРСР (11%), не жалкують за ним абсолютна більшість – 87% респондентів. Можна також констатувати поступове зменшення російськомовного сегменту українців: у 2012 таких респондентів було близько 40%, наприкінці 2021 – 26%, на початку війни – 18%, станом на кінець квітня – 15%. Натомість «перетік» російськомовних відбувається у сегмент «двомовних» (з 15 до 33%). Кількість тих, хто постійно користується лише українською вдома зросла незначно з 44% до 51% [Соціологічна група «Рейтинг» 2022]. Також помітно зріс рівень гордості щодо української мови, про що свідчать результати дослідження, проведені USAID-Internews у листопаді 2022 р. [USAID-Internews 2022].

Такі тенденції знайшли своє відображення й в масмедійному просторі. Насамперед треба зазначити, що після 24 лютого 2022 року виразні зміни простежуються у редакційній політиці багатьох онлайн-видань. Зокрема більшість серед них стали двомовними (українсько-російськими, українсько-англійськими) або україномовними, про що деякі навіть зазначали у відкритих листах-звернення до своєї читацької аудиторії. Наприклад, сайт «048» 27 лютого 2022 року опублікував на головній сторінці матеріал під назвою «Сайт Одеси 048.ua більше не буде писати мовою окупанта»:

Шановні одесити, ми, редакція сайту 048.ua, переходимо цілком та повністю на українську мову! На нас офіційно напала Російська Федерація, яка 8 років приховувала свою присутність на Сході країни. Тому більше ми не хочемо писати мовою окупанта! Ми, редакція 048.ua, вважаємо, що зараз це важливо, це наш обов'язок писати українською в Україні. Перепрошуємо, якщо в тексті будемо допускати помилки. Нам потрібно звикнути до нового формату. Це питання часу.

Ми також просимо вас залишати коментарі українською під нашими новинами та постами в соціальних мережах. Слава Україні! Слава Нації! Україна понад усе! До перемоги разом!

Виразні зміни почали простежуватися й в самому медіаконтенті, появі нових акцентів при висвітленні мовних питань, поширенні нарративів, які формують позитивне ставлення до української мови.

Зокрема, у масмедійному просторі Одеси з початку повномасштабного вторгнення росії в Україну почала простежуватися динаміка щодо зникнення в інформаційному просторі проросійських нарративів, про що, зокрема, засвідчують й проведені масмедійні моніторинги (див., наприклад: [Моніторинг одеських медіа 2022]). Натомість усе активніше стали тиражуватися контексти, в яких виявлялося ставлення до української мови як мови єднання, чіткого маркеру національної та громадянської ідентичності, мови «своїх» тощо:

За дев'ять місяців повномасштабної російської агресії проти України ми особливо гостро відчули, наскільки важливою є мова для збереження нашої ідентичності, для розуміння єдності країни і необхідності її захисту (Думська. 21.11.2022);

«М'яка сила» Тараса Кременя: уповноважений із захисту державної – про мову як зброю (Думська. 26.08.2022);

Мова має значення: одеський Педін підписав меморандум із Всеукраїнським мовним проектом «Єдині»: Зараз знання української мови – це своєрідна ознака приналежності до цивілізації, маркер свій-чужий (Думська. 6.10.2022);

«Зараз у українців вишиванка в серці, а не на вбранні»: Дуже багато молоді переходять на українську мову. Молодь починає думати інакше. <...> Якщо ти живеш в Україні і знаєш російську, англійську, а українську не знаєш – гріш ціна твоїм знанням. Якщо резюмувати, молодь почала розуміти, що мова має значення (UCIonline. 2.03.2023).

Контекст про «великий русский язык» змінили матеріали про історію української мови, україномовні культурологічні проекти, особливості української і так званої «одеської мови» (знання якої, за словами журналістів, може полегшити розуміння одеситів мешканцями інших регіонів). Зрозуміло, що формування такого інформаційного поля може сприяти як поглибленню розуміння мовної ситуації, підтримці державної мовної політики, «лагідній українізації», поширенню україномовної комунікації, так і чіткому усвідомленню власної національної ідентичності:

У парку Шевченка пройшов легкоатлетичний забіг «Біжу за мову. Учасники кросу «Біжу за мову» впевнені, що такі заходи сприяють зміцненню національній ідентичності та популяризації української мови на Одещині (UCIonline. 17.09.2023);

Лінгвоцид: як українську мову знищували протягом 400 років? (Одесская жизнь. 21.02.2023);

Як кажуть в Одесі: 20 слів, незрозумілих переселенцям. На вулицях Одеси все частіше можна почути українську мову. Люди не хочуть розмовляти мовою окупантів, тому масово переходять на українську. Це дуже добре. Але є в нашому місті ще одеська мова, про яку ходять легенди. Вона оспівана у літературі, піснях та фільмах.

Насправді, в сучасній Одесі рідко можна почути ту саму одеську мову. Але окремі слова, звичайно, живуть і вживаються на «Привозі», в трамваї, в одеському дворіку. У будь-якому випадку ці слівця привносять особливий колорит. Одні прийшли з єврейської мови, інші зі злочинного жаргону. І всі вони щедро приправлені гумором. Сьогодні пояснимо перші 20, які використовують і зараз (048. 4.11.2022);

«Україна з любов'ю»: 27 поетів та письменників видали збірку літературних творів. Це така лагідна українізація, ми запропонували всім авторам перейти на українську та прийняти участь у створенні збірки (Odessa.online. 8.11.2022).

Багато видань стали поширювати інформацію щодо наявних можливостей (курсів, додатків) вивчення української мови: *«Вчимо українську: кращі мобільні додатки та онлайн-курси»* (Одесская жизнь. 25.02.2023); *«Вивчаємо українську мову в Одесі: де працює розмовний клуб та як до нього долучитися»* (Одесская жизнь. 29.09.2023);

Підтримка україномовної державної політики почала «зчитуватися» й у матеріалах про мовні скандали. Журналісти при висвітленні інцидентів стали акцентувати увагу на порушеннях мовного закону, подавати при цьому коментарі експертів та активістів, поширювати інформацію про результати вирішення таких проблем. Порушники мовного закону почали навіть публічно просити вибачення й змінювати свою мовну поведінку, як-от:

Черговий мовний скандал з вибаченнями стався в Одесі. В Одесі продавчиня пекарні відмовилася обслуговувати дівчину державною мовою, чим порушила мовний закон. Згодом вона вибачилась за свою поведінку (048. 19.03.2023);

Черговий мовний скандал стався на Одещині. У магазині електроніки продавчиня відмовилася обслуговувати клієнтку українською, посилаючись на те, що багато українських захисників розмовляють російською. Згодом в мережі з'явилося відео, на якому жінка попросила вибачення за свою поведінку (048. 20.11.2023).

Опублікований в медіа кейс про небажання одного з власників кафе обслуговувати відвідувачку українською мовою призвів до переходу всього персоналу кафе при обслуговуванні клієнтів на державну мову, про що зазначило видання «048» (048. 17.02.2023).

У матеріалі *«Українською розмовляють в селі: в Одесі шовіністка влаштувала мовний скандал»* (048. 3.02.2023) містяться роз'яснення представниці Уповноваженого із захисту державної мови щодо цієї ситуації та акцентовано увагу на маніпуляції мовним питанням як інструментом ведення гібридної війни проти України.

Взагалі, у медіа досить активно стали тиражувати інформацію про норми мовного закону, пояснювати випадки його порушення, звертати увагу на алгоритми дій у разі порушення права на отримання інформації чи послуг державною мовою тощо, як-от:

Нагадаємо, відповідно до статті 30 Закону України «Про забезпечення функціонування української мови як державної» обслуговування споживачів здійснюється державною мовою. <...> Зазначені норми закону стосуються усіх громадян України, а також суб'єктів господарювання усіх форм власності, які здійснюють обслуговування споживачів (UCIonline. 17.02.2023).

Зміни у мовній поведінці одеситів, їх перехід у повсякденному спілкуванні на українську мову, відмову від російської мови як мови агресора почали фіксувати деякі видання, проводячи власні опитування й публікуючи записані інтерв'ю: *«День української мови: чи говорять “солов'їною” одесити»* (Одесская жизнь. 8.11.2022); *«Чернігів, Одеса, Чернівці та Суми: яке ставлення до української мови в різних регіонах?»* (Одесская жизнь. 4.05.2023); *«Скільки українців говорять рідною мовою. Київ та Одеса на зв'язку»* (Суспільне. Культура. 10.05.2023).

Як правило, респонденти пояснювали свої причини зміни мовної поведінки з російськомовної на україномовну відмовою від мови країни-агресора:

Щодня Росія знищує наші міста, несе смерть, біль та страждання. Інакше висловлюючись – несе нам «руській мір». Не хочу бути частиною цього «міра» (Максим Ч., 34 роки);

На українську важливо переходити, бо це дає можливість повністю відокремитись від російської культури, яка часто зневажає інші національності, зокрема українців (Катерина Н., 24 роки);

Олександр весь час жив у російськомовному оточенні та говорив російською. Більшу частину життя він провів у Запоріжжі, потім жив у Києві, а останні шість років в Одесі.

Повномасштабне вторгнення на територію України стало для нього останньою краплею: «Після вторгнення це просто була остання крапля, я просто прокинувся і зрозумів, що я не хочу розмовляти російською мовою. І чхати мені на оточення, на місто та як там люди спілкуються. Якщо вони мене не розуміють, то це не мої проблеми, це їхні проблеми. І я просто почав розмовляти українською мовою так, як виходило. Виходило погано, відверто погано. Зараз виходить трохи краще, але є що поліпшувати» (Олександр З., 24 роки) (Суспільне. 1.06.2022).

Українська мова під час повномасштабного вторгнення росії стала сприйматися не лише як мова «своїх», а й як таємний код, недоступний і незрозумілий ворогові: окремі слова та вислови стали кодовими для перевірки «своїх» (українців) та «чужих» (російських ворогів). Про це було створено багато мемів, жартів, які активно поширювалися в соціальних мережах. Не обійшли цю тему й одеські медіа, які з цього приводу зазначали:

Не «паляницею» єдиною: які українські слова не вимовить жоден росіянин (Одесская жизнь. 24.11.2023);

До «паляниці» ще далеко: окупанти бояться партизан и начинают учить украинский язык. <...> Похоже, что наши бойцы вскоре научат их здороваться правильно – «Слава Украине!». Впрочем, главное кодовое слово «паляница» все равно останется для оккупантов недостижимым, подчеркивают в СБУ (Odessa.online. 18.05.2022);

Кажі: «Паляниця» або «Кропивницькі паляниці зі смаком полуниці продаються у крамниці біля Укрзалізниці». З'явилися також кодові фрази, завдяки яким легше виявити диверсантів. Так, слово «паляниця» важко вимовити росіянам через фонетичні особливості української. Фрази стали мемними у соцмережах після того, як російська пропагандистка Ольга Скабєєва під час новин на каналі «Россия 1» заявила, що кодове слово українців «Поляниця, на русском – клубника» (UCIonline. 13.05.2022).

Як свідчать наведені дані, українська мова за останні роки в одеському медіапросторі почала висвітлюватися в досить виразно позитивному контексті, завдяки чому й набувала відповідного оцінного ставлення.

Висновки та перспективи дослідження

Отже, ставлення до української мови в масмедійному дискурсі Одеси протягом 2014–2023 років виявляє різноманітну палітру оцінок, що змінювалася під впливом насамперед політичного та соціокультурного контексту.

До початку 2022 р. виявлялися амбівалентні атитюди щодо української мови з виразним асиметричним зсувом у бік негативного оцінювання. Одні медіа, виражаючи підтримку державній мовній політиці, тиражували тексти, які формували позитивне ставлення до української мови, україномовної поведінки в цілому. Інші ЗМІ активно просували пропагандистські проросійські наративи. Вони презентували негативно-оцінні атитюди стосовно державної мови, що виявляли ставлення до української мови як мови «ритуальної», яка нав'язується чинною владою, є чужою для одеситів, функціонує лише для виконання законодавчих вимог.

Негативне ставлення до української мови формувалося шляхом поширення текстів про російську мову, російську культуру як «своє», «особливо одеське», яке відрізняється від власне українського, що вважалося не характерним для цього регіону. Досить виразно критикувалася державна мовна політика на підтримку української мови, при цьому увага акцентувалася на штучно вигаданих проблемах щодо «дискримінації» російської мови та утискання прав російськомовного населення.

Досить часто мовна проблематика розглядалася у контексті мовних скандалів, де основним інцидентом виявлялося небажання героїв матеріалу говорити / переходити на українську мову / сприймати українське мовлення в цілому. При цьому журналісти вдавалися до маніпулятивних технологій, активно використовуючи в масмедійних матеріалах негативно-оцінні висловлювання про українську мову та українську культуру (як правило, без коментарів). У заголовковий комплекс виносили цитати з образливими характеристиками української мови, україномовних мовців, тим самим досить активно просуваючи у масмедійний простір відповідні проросійські наративи.

З кінця лютого 2022 року (після масштабного вторгнення росії в Україну) дихотомія «свій – чужий» за мовною ознакою змінила свою потужність вияву та чітко закріпила свої об'єкти: як правило, «своєю» у більшості медіа стала українська мова», «чужою» – російська. Це, у свою чергу, зумовило витіснення негативно-оцінної риторики стосовно української мови у всіх аналізованих ЗМІ.

У медіадискурсі почали тиражуватися контексти, які виявляють ставлення до української мови як мови всього українського народу, мови національної та громадянської єдності, мови спротиву російській агресії, мови, яка стала маркером «своїх», секретним кодом, незрозумілим ворогу.

Сьогодні, попри виявлені в медіадискурсі позитивні тенденції, вважаємо за необхідне продовжити дослідження мовних атиюдів, що виявляються у матеріалах телеграм-каналів. Оскільки саме вони з початку 2022 р., за результатами соціологічних опитувань, досить активно збільшили свою аудиторію: так, після 24 лютого 2022 року 63,3% українців почали читати телеграм-канали для отримання новин, тоді як до повномасштабного вторгнення таких було лише 35,9% [Український інститут медіа та комунікації 2023]. Крім того, саме в телеграм-каналах нині почала проявлятися проросійська пропаганда, про що свідчать проведені моніторинги (див., наприклад: [Тренди дезінформації та пропаганди 2022]). З огляду на це, інформаційний простір телеграм-каналів сьогодні може відігравати значну роль у тиражуванні тих чи інших масових настроїв та поглядів, поширювати відповідне ставлення до української мови, що своєю чергою може формувати або нівелювати спільну ідентичність громадян України.

ЛІТЕРАТУРА

- Гентшель Г., Целлер П. Мови і коди в центральних регіонах України: думки та атиюди. *Соціологія: теорія, методи, маркетинг*. 2017. № 1. С. 103–127.
- Дзюба І. Інтернаціоналізм чи русифікація? Київ : Вид. дім «KM Academia», 1998. URL: <http://litopys.org.ua/idzuba/dz14.htm> (дата звернення: 29.04.2023).

- Єдиний державний реєстр судових рішень. 2020. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/93264920> (дата звернення: 06.05.2023).
- Індекс медіаграмотності українців. *Детектор медіа*. Київ, 18.04.2023. URL: <https://detector.media/infospace/article/210210/2023-04-18-indeks-mediagramotnosti-ukraintsiv-2020-2022-povna-versiya/> (дата звернення: 1.05.2023).
- Кузнєцова Т. Аксіологічні моделі мас-медійної інформації: Монографія. Суми : Університетська книга, 2009. 304 с.
- Моніторинг одеських медіа в травні: ледь помітний прояв маніпуляції. *Інтент*. 25.07.2022. URL: <https://izbirkom.org.ua/publications/medialiteracy/2022/monitoring-odeskih-media-v-travni-led-pomitnij-proyav-manipulyaciy/> (дата звернення: 22.08.2023).
- Моніторинг (про)російської дезінформації в регіональних медіа за 12–18 жовтня 2020 року. Спецпроект «Проросійська пропаганда під час виборів 2020». *Детектор медіа*. 20.10.2020. URL: https://detector.media/propahanda_vplyvy/article/182015/2020-10-29-monitoring-prorosiyskoi-dezinformatsii-v-regionalnykh-media-za-1218-zhovtnya-2020-roku/ (дата звернення: 26.04.2023).
- Немировська С. Українська мова у сприйнятті представників національних меншин міста Чернігова. *Українська мова*. 2023. № 1 (85). С. 100–113.
- Півторак В. Одеса, якої ніколи не було: 12 міфів про місто. *Історична правда*. 13 грудня 2022. URL: <https://www.istpravda.com.ua/articles/2022/12/13/162159/> (дата звернення: 01.09.2023).
- Соколова С. Зміни у ставленні українців до мов на тлі повномасштабного вторгнення росії в Україну. *Українська мова*. 2023. № 1. С. 3–19.
- Соціологічна група «Рейтинг». Десяте загальнонаціональне опитування: Ідеологічні маркери війни. 2022. URL: https://ratinggroup.ua/files/ratinggroup/reg_files/rg_ua_1000_ideological_markers_ua_042022_press.pdf (дата звернення: 1.09.2023).
- Сюта Г.С. Лінгвософія опозиції «свій – чужий» у текстах періоду російсько-української війни. *Українська мова*. 2023. № 2 (86). С. 3–34.
- Тренди дезінформації та пропаганди в соціальних медіа Півдня України за 5 місяців війни. *Інтент*. 02.09.2022. URL: <https://intent.press/publications/medialiteracy/2022/trendi-dezinformaciyi-ta-propagandi-v-socialnih-media-pivdnya-ukrayini-za-5-misyaciv-vijni/> (дата звернення: 26.04.2023).
- Український інститут медіа та комунікації. Як функціонують та завойовують аудиторію неінституціоналізовані новинні телеграм-канали українського сегменту: Аналітичний

звіт. 2023. URL: <https://www.jta.com.ua/wp-content/uploads/2023/02/Telegram-Channels-2023.pdf> (дата звернення: 05.09.2023).

Шаркань В. Мови національних меншин Закарпаття в українському медійному дискурсі під час війни. *Українська мова*. 2023. №2 (86). С. 35–53.

Як одеські інтернет-медіа дотримуються мовного закону. *Інтент*. 30.08.2022. URL: <https://intent.press/publications/medialiteracy/2022/yak-odeski-internet-media-dotrimuyutsya-movnogo-zakonu/> (дата звернення: 2.05.2023).

Ajzen I. Nature and Operation of Attitudes. *Annual Review of Psychology*. 2001. Vol. 52. S. 27–58.

Crystal D. Language death. Cambridge : Cambridge University Press, 2000. 198 p.

Dawes R. Fundamentals of Attitude Measurement. New York : John Wiley, 1972. 165 p.

Dragojevic M., Fasoli F., Cramer J., Rakić T. Toward a Century of Language Attitudes Research: Looking Back and Moving Forward. *Journal of Language and Social Psychology*. 2021. Vol. 40 (1). P. 60–79.

Dragojevic M. Language Attitudes: The Role of Fluency. University of California, Santa Barbara, 2015. 129 p.

Garrett, P. Attitudes to language: Key topics in sociolinguistics. Cambridge : Cambridge University Press, 2010. URL: https://www.tadkiroatun.id/wp-content/uploads/2020/09/Buku-11-Peter-Garrett-Attitudes-to-Language-2010-Cambridge-University-Press-libgen.lc_.pdf (дата звернення: 26.04.2023).

Greenwald A. G. Why attitudes are important: Defining attitude and attitude theory 20 years later. In: *Pratkanis A., Breckler S., Greenwald A. (Eds.) Attitude structure and function*. New York : Psychology Press, 1989. P. 429–440.

Hentschel G., Zeller J. Meinungen und Einstellungen zu Sprachen und Kodes in zentralen Regionen der Ukraine. *Zeitschrift für Slawistik*. 2016. N 61 (4). P. 636–661.

International Alert. Питання ідентичності для російськомовних в Україні в контексті збройного конфлікту на сході України / Український незалежний центр політичних досліджень, 2017. URL: <https://www.international-alert.org/wp-content/uploads/2021/08/Ukraine-Russophone-Identity-UK-2017.pdf> (дата звернення: 26.04.2023).

Kircher R., Zipp L. Research Methods in Language Attitudes. Cambridge : Cambridge University Press, 2022. 409 p.

Kruglanski A. W. Lay epistemics and human knowledge: Cognitive and motivational bases. New York : Plenum Press, 1989. 304 p.

Kulyk V. Is Ukraine a Multiethnic Country? *Slavic Review*. 2022. N 81(2). P. 299–323.

- Kulyk V. National Identity in Time of War: Ukraine after the Russian Aggressions of 2014 and 2022. *Problems of Post-Communism*. 2023. 07 July. P. 1–13.
- Oppenheim B. An exercise in attitude measurement. In Breakwell, Glynis M., Foot, Hugt & Robin Gilmour (eds.). *Social Psychology: A Practical Manual*. Basingstoke : Macmillan, 1982. P. 38–56.
- Petty R., Wegener D., Leandre F. Attitudes and attitude change. *Annual Review of Psychology*. 1997. N 48(1). P. 609–647.
- Preston D. A language attitude approach to the perception of regional variety. In Preston, Dennis (eds). *Handbook of Perceptual Dialectology*. Amsterdam & Philadelphia : John Benjamins Publishing Company, 1999. Vol. 1. P. 359–373
- Sarnoff I. Social attitudes and the resolution of motivational conflict. In Jahoda, Marie and Neil Warren (eds.). *Attitudes*. Harmondsworth : Penguin, 1970. P. 279–284.
- Triandis H. Attitude and Attitude Change. *Encyclopedia of Human Biology*. San Diego : Academic Press, 1991. P. 485–496.
- USAID-Internews. Українські медіа, ставлення та довіра у 2022 р. URL: <https://internews.in.ua/wp-content/uploads/2022/11/Ukrainiski-media-stavlennia-ta-dovira-2022-1.pdf> (дата звернення: 26.04.2023).
- Vessey R. Language and Canadian media: Representations, ideologies, policies. London : Palgrave Macmillan, 2016. 296 p.
- Zeller J.-P. Attitudes on languages, identities and politics at the Ukrainian Black Sea coast in 2020/21. *Russian linguistics*. 2022. N 46 (3). P. 291–311.

ДЖЕРЕЛА

048.ua (<https://www.048.ua/>); Взгляд из Одессы (<https://od-news.com/>); Думська (<https://dumskaya.net/>); Одесса-медиа (<https://odessamedia.net/>); Odessa.online (<https://odessa.online/uk/>); Odesa1.com (<https://odessa1.com/>); Одесская жизнь (<https://odessa-life.od.ua/>); Odessit.in.ua (<https://odessit.in.ua/>); Правда за Одессу (<https://zaodessu.com.ua/>), Радіо Свобода. 21.10.2020. <https://www.radiosvoboda.org/>); Суспільне (<https://suspilne.media/>); Суспільне. Культура (<https://www.youtube.com/watch?v=jTAnvuoFYY4>); Україна молода (<https://umoloda.kyiv.ua/>); Українська правда (<https://www.pravda.com.ua/>); УНІАН (<https://www.unian.ua/news/>); «УСІonline» (<https://usionline.com/>); Zahid.net (<https://zaxid.net/>).